

Jeg henter pappa'n min

Rani Lill Anjum

Vi har vel alle en eller annen gang opplevd å bli kritisert. Vi har kanskje også opplevd at den som har kritisert oss hevder at det slett ikke var noen kritikk, men et vennskapelig råd eller en observasjon. Av og til hersker det imidlertid ingen tvil om at et utsagn er en kritikk, og kanskje til og med en fornærmelse; som når noen for eksempel erklærer at du er den største idioten de noensinne har møtt. Andre ganger kan det være mer uklart hvordan det som sies skal forstås, som for eksempel hvis noen hevder at ”Du kan saktens drikke deg full, men du gjør det med hatten på”. Er dette et kompliment, en kritikk, eller kanskje til og med en klage? – Ja, det er sannelig ikke lett å si uten videre.

Når man sier noe, er det ikke *bare* sånn at man sier noe. – Å *si* noe er også å *gjøre* noe. Man *takker* for maten, *hilser* på naboen, *lover* å forbedre seg og *klager* over været. Alt dette gjør man ”bare” ved å si noe. For eksempel, et utsagn som ”Trenger du hjelp?” er ikke bare et utsagn eller et spørsmål; det kan også være et tilbud. Og ikke alle utsagn som er *formulert* som spørsmål, er *fremsatt* som spørsmål. Når jeg spør mannen min om han virkelig skal ha på seg *den* T-skjorta til *den* jakka, da er spørsmålet mitt en kritikk.

Det er altså ingen tilfeldighet at alt vi sier kan klassifiseres som det man i språkfilosofien kaller *talehandlinger*. En talehandling er at man *ved å si* noe, samtidig *gjør* noe. Ved ”bare” å si noe, kan man for eksempel fortelle, innrømme, beskrive, smigre, overdrive, avvise, skryte eller trygle. Andre talehandlinger igjen beskriver ulike typer dialoger: Å utveksle en rekke utsagn med noen andre, kan for eksempel innebære at man krangler, diskuterer, tuller, flørter, eller ganske enkelt småprater.

Språkfilosofen John L. Austin kaller selve det språklige uttrykket for en ”lokusjonær” handling (lokusjon = tale/talemåte). Talehandlingen som utføres ved å hjelp av den lokusjonære handlingen, kaller han en ”illokusjonær” handling. En slik illokusjonær handling kan igjen ha som hensikt å oppnå en bestemt effekt, noe han kaller en ”perlokusjonær” handling.

Så *ved å si* noe (lokusjon), *gjør* man noe (illokusjon) *for å oppnå* noe (perlokusjon).

Talehandlinger er et sosialt redskap, både på godt og vondt. Tilsynelatende uskyldige utsagn som ”Mannen din er så snill”, kan under visse betingelser bli tolket som en fornærmelse. Det kommer helt an på hvilken kontekst man forstår bemerkningen i. Mistenker man at ”snill” blir brukt i motsetning til ”flink”, ”lur”, ”pen” eller andre positive karakteregenskaper, så vil ”snill” kanskje ikke framstå som særlig positivt. Hvis det samme utsagnet derimot blir fremsatt på en mer begeistret måte, kan det forstås som et kompliment, både til mannen din og til deg som er gift med han.

Vi ser altså at sender og mottaker i en samtale ikke alltid oppfatter *samme utsagn* som *samme talehandling*. Det betyr at talehandlingen som utføres og talehandlingen som oppfattes ikke nødvendigvis vil sammenfalle. Det som den ene forteller som et politisk budskap, vil av den andre kunne forstås som rasistisk sjikane. Og det den ene trodde var flørting, kan den andre ha oppfattet som slibrigheter.

Dette tyder på at det ikke er *selve utsagnet*, men heller *omstendigheter rundt* utsagnet, som avgjør hva slags *talehandling* det er snakk om. Det er derfor ikke tilfeldig at to mennesker kan ha totalt forskjellige oppfatninger av hva som er blitt sagt og gjort i en bestemt situasjon.

Kommunikasjon er følgelig en høyrisikosport. Du står alltid i fare for å bli misoppfattet, og alt du sier kan bli brukt mot deg. En uskyldig vits kan fort bli til en blodig fornærmelse, og et vennskapelig tilbud kan plutselig tas for å være et simpelt sjekketriks. Likevel er talehandlinger noe vi alle behersker, og har behersket fra vi var bitte små. Og nytten av talehandlinger, ja den kommer allerede den dagen man opplever å bli fratatt lekebilen sin i sandkassa. *Ved å si* ”Jeg henter pappa’n min, og han er pol’timann!” (lokusjon), kan man *true* eller *advare* tyven (illokusjon) *for å* få lekebilen tilbake (perlokusjon). Så enkelt er det!